

©Alice van der Pas

Ouderbegeleiding en 'moeilijk doen'

Samenwerking tussen ouders en groepsleiding in residentiële hulpverlening is een vertrouwd thema in de kringen van de Interactie-Academie. De drie Antwerpse publicaties die ik eerst kort samenvat vormen de Belgische kant van een Holland-Vlaamse dialoog over dit onderwerp. Over en weer verwijzen we naar elkaar, en de één prikkelt de ander om door te denken. Ook mijn bijdrage behelst zowel antwoord als vraag. Het is de (bewerkte) tekst van een lezing die ik op uitnodiging van de Interactie-Academie mocht houden op **30 september 2002** tijdens een studiemiddag over het onderwerp '**Ouderbegeleiding – met of zonder positie van ouderbegeleider?**' en die is gepubliceerd in *Systeemtheoretisch Bulletin* (21,1: 71-92).

Inleiding: de Antwerpse voorgeschiedenis van dit artikel

Acht jaar geleden analyseerde Dany Baert – misschien wel voor het eerst - de samenwerking ouders/groepsleiding, en hij onderscheidde daarin drie grondvormen: (a) samenwerking met ouders rond de dagelijkse of wekelijkse overdracht van het kind, (b) via deelname van groepsleiding aan oudergesprekken, en (c) door de opvattingen en achtergrond van ouders te honoreren in het werk met kind of jongere. Ouder en groepsleider hebben immers heel wat direct en indirect contact. Over de opstelling daarbij van de groepsleider schreef Baert toen: '[Deze] is in zijn opvoedende taak eerst en vooral op het kind betrokken en in tweede instantie, maar tegelijk, op de ouders, voor wie hij best een steun is in de omgang met het gedragsmoeilijke kind. De groepsleider is bovendien gastheer of gastvrouw, wanneer ouders de leefgroep betreden. Het kan als zijn opdracht gezien worden tegemoet te komen aan de legitieme vraag van ouders om – onder volwassenen – begrepen te worden. In het kader van deze legitieme vraag moet men soms voorrang geven aan het besef hoe lastig sommige kinderen voor hun ouders kunnen zijn. Want dat is wat [de ouders] in vele talen aan de groepsleiding voorleggen' (Baert, 1995, p.9). Die voorrang geldt ook wanneer ouders met misschien onheuse klachten over het kind aankomen.

Een handicap bij de overstap van betrokkenheid op het kind naar begrijpen van ouders is de pedagogische bril waarmee de groepsleider is opgeleid. De glazen van die bril zijn geslepen aan de hand van pedagogische theorieën die normatief van aard zijn, graag alle ouders over één kam strijken, en het dagelijkse grootbrengen van kinderen vertalen in globale termen als 'structuur bieden' of 'responsiviteit'. Baert concludeerde dan ook dat – zeker als groepsleiders onderling al overhoop kunnen liggen over de aanpak van een kind, en ouders onderling - groepsleiding en ouders nauwelijks anders kunnen dan nu en dan grondig van mening verschillen (ib.p.11).

Met nadruk wees Baert het idee af dat de groepsleider model staat voor ouders. Gezin en leefgroep zijn immers verschillende contexten. Wat thuis 'werkt' is in de leefgroep mogelijk onbruikbaar, en andersom. Samenvattend adviseerde Baert: zie samenwerken als een gegeven, houd 'thuis' en 'groep' goed uit elkaar, en leg je eigen visie op het kind niet aan ouders op. Hun ervaring van het kind is een andere.

In 2000 benadert Baert het onderwerp vanuit een andere invalshoek. Hij zet het kindgerichte kader van residentiële jeugdhulpverlening af tegen 'ouderbegeleiding'. *Wie is cliënt van wie, is de vraag, en Baert beantwoordt die provocerend met te stellen dat een residentieel behandelprogramma en ouderbegeleiding twee verschillende zaken zijn. Ouderbegeleiding valt niet samen met de behandeling van het kind. Dus 'de therapeuten en de groepsleiding moeten niet zitten wachten tot de ouderbegeleider een bepaalde klus geklaard heeft' (Baert, 2000, p. 125) of de ouderbegeleider afremmen totdat zijzelf een bepaalde klus hebben geklaard. Ouderbegeleider en kindgerichte hulpverlener 'volgen elk een eigen, specifieke weg, een verschillend tempo, en hebben zelfs een verschillende finaliteit' (ib.p.138). Beider waarneming van de probleemsituatie is principieel verschillend; en de eerste werkt met volwassenenproblematiek, de laatste met kinderproblematiek. Al doende kunnen zij niet anders en niet méér dan in gesprek blijven over hun zienswijzen en opvattingen. Men mag echter verwachten dat ze verder willen kijken dan de eigen beroepsneus lang is.*

Voor groepsleiders kan het lastig zijn deze twee artikelen van Baert met elkaar te rijmen, zeker nu van hen wordt verwacht – vanuit bezuinigende instellingen en vanuit de zich profilerende beroepsgroep – dat zij méér zijn dan gastheer of gastvrouw, en méér doen met ouders dan het informerende babbeltje rond halen en brengen. Zij worden als het ware het ouderbegeleidende pad opgestuurd. Vanwege deze ontwikkeling in het veld publiceerde het Nederlandse tijdschrift **Ouderschap & Ouderbegeleiding** vier artikelen onder de noemer: 'De groepsleider als ouderbegeleider: (hoe) werkt dat?' Twee ouderbegeleiders en een orthopedagoog vertellen over hun niet altijd makkelijke ervaringen; een psycholoog sluit het thema af met te beargumenteren waarom groepsleiders geen ouderbegeleiding moeten doen (Krapels, 2001). De redactie ontving méér reacties dan gebruikelijk, en de discussie loopt nog door.

In één van de ingezonden brieven constateert Lieve Cottyn (2002) dat ouders vaak juist bij degenen die de dagelijkse zorg voor hun kind dragen erkenning hopen te vinden voor hun problemen als ouder. Het gaat er dan ook niet om, stelt Cottyn, 'of een groepsleider al dan niet goed geplaatst is als ouderbegeleider. Het centrale probleem is en blijft: wie kan er stilstaan bij de gevoeligheden en de visie van de ouder' (ib. p. 58). Menige groepsleider kan dat. Niet de functie bepaalt *wie wàt* doet of kan, maar het vermogen om visieverschillen in de driehoek ouders/ouderbegeleiding/groepsleiding te onderkennen en te bespreken, in plaats van die te verdoezelen of glad te strijken.

In de volgende paragrafen neem ik stelling tegen Cottyn's ruime, en in mijn ogen riskante, opvatting van ouderbegeleiding, en probeer ik Baert's visie anno 2000 aan te scherpen.

Verschillende contexten – hetzelfde spanningsveld

Het onderwerp 'Ouderbegeleiding – met of zonder positie van ouderbegeleider?' verwijst naar een aantal topics: ouderbegeleiding in relatie tot het multidisciplinaire team, tot grotere organisaties (zoals een kinderpsychiatrische kliniek of een werkveld zoals de pleegzorg), en in relatie tot gangbare wetenschappelijke kennis over ouders en opvoeding. De grootste gemene deler van deze drie contexten is dat onversneden aandacht voor ouders vaak wordt ervaren als 'moeilijk doen'. Om dit te illustreren enkele vignetten. Het eerste komt regelrecht uit het academisch discours.

Een hoogleraar pedagogiek schrijft een zeer zorgvuldige recensie van Deel 10 van het Handboek Methodische Ouderbegeleiding (De Ruyter, 2002). De vijftien gevalsbeschrijvingen in dat boek van mij (Van der Pas e.a., 2001) benoemt hij konsekvent als 'pedagogische hulpverlening'.

Voor een pedagoog blijkt het moeilijk 'denk-baar' dat ouderschap méér is dan opvoeding, een ouder méér dan een opvoeder, en ouderbegeleiding méér, en wezenlijk anders, dan pedagogische hulpverlening. Ruim tweehonderd pagina's verslagen van ouderbegeleiding van het zuiverste water kunnen dat niet verhelpen. Het verschil tussen het denken van de pedagoog over opvoedingsproblemen, en dat van de ouderbegeleider, is niet gering, en ik had in deel 10 dus nog eens, voor de tiende keer, expliciet uit de doeken moeten doen vanuit welk denkkader de auteurs met ouders werken..

Het tweede vignet is afkomstig van een kinderrevalidatiekliniek: een medische moloch waar het wemelt van de medische superspecialismen en subspecialismen.

Een psycholoog vertelt in zijn team iets over ouderbegeleiding. Hij legt uit dat ouders méér zijn dan halers en brengers van het kind, dat aandacht nodig is voor hun vaak andersoortige visie op de situatie, en voor de druk waaronder zij staan als ouders van een gehandicapt kind. De reactie van het team is: 'Wat maak je het toch nodeloos ingewikkeld!' Met andere woorden: ouders zijn halers en brengers, en jouw taak als ouderbegeleider is ervoor te zorgen dat ze dat stipt doen: halen en brengen. En dat zij zich houden aan onze oefenvoorschriften en aan onze afsprakenagenda. (Hans van Herwaarden, persoonlijke mededeling, 2002)

Zoals uit dit vignet en het volgende blijkt, overkomt zo'n kindgerichte reactie niet alleen maatschappelijk werkers, maar ook de hoger opgeleide ouderbegeleider. Het probleem achter die reactie staat kennelijk los van discipline of vooropleiding van de hulpverlener. Het schuilt, vermoed ik, in de cliënt – de ouder. Die is niet geliefd. Zeker incompetent ouders maken het werk 'nodeloos ingewikkeld', maar eigenlijk lopen alle ouders in de weg. Ze zijn een storende factor in het kindgerichte bedrijf.

Een psychotherapeut/ouderbegeleider krijgt het verzoek van de nieuwe directeur om ouderbegeleiding duidelijker te profileren in het team. Ze wordt er zenuwachtig van: 'Straks willen ze allemaal ouderbegeleiding doen, en menen ze dat ook te kunnen! Hoe maak ik duidelijk dat ouders begeleiden eisen stelt – en welke eisen?' (N.N., persoonlijke mededeling, 2002)

Deze collega is geen groentje. Het is iemand die cursussen ouderbegeleiding geeft en die gewend is uiteen te zetten wat de methodiek behelst en vereist, en toch die onzekerheid. Deze betreft in dit geval niet de wrevel van collega's jegens ouders, maar juist hun al te makkelijk aannemen dat ze ouderbegeleiding 'erbij' kunnen doen.

Tot slot een vignet over het eigenlijke onderwerp van dit artikel: de relatie groepsleiding/ouderbegeleiding – en over mijn vrees dat groepsleiders te makkelijk aannemen dat ze ouderbegeleiding 'erbij' kunnen doen.

Een groepsleidster in een kinderpsychiatrische kliniek schrijft een brief naar 'Ouderschap & Ouderbegeleiding' omdat ze het oneens is met het artikel waarin Bert Krapels betoogde dat groepsleiders geen ouderbegeleiding moeten doen (De Voogd, 2002). Zij geeft een voorbeeld van hoe zij een ouder begeleidde, en haar boodschap luidt: je vertelt ze vriendelijk hoe het moet, je doet het zo nodig voor, en je legt het ze uit. En vooral niet 'moeilijk doen'.

De vier vignetten laten zich als volgt samenvatten. Groepsleiders en andere *kin- dgerichte teamgenoten* zeggen over ouderbegeleiding: doe niet zo exclusief. Ook wij werken met ouders, en net zo bekwaam. *Klinieken* zijn structureel kindgericht en hebben geen boodschap aan eigen besognes van ouders. 'Maak het niet nodeloos ingewikkeld', zegt men daar. De *wetenschap* plakt op al wat ouders betreft het etiket 'pedagogiek', en ouderschap is synoniem met opvoeden. Ouderbegeleiding bestaat niet.

Team, kliniek en wetenschap tezamen – ofwel respectievelijk lokale hulpverlening, grotere hulp- en zorgsystemen, en tenslotte de universitaire wereld als representant en aangever van gangbaar denken – ontzeggen ouderbegeleiding respectievelijk de eigen *expertise*, een eigen *ruimte in de organisatie*, en een eigen *stem in het wetenschappelijk gesprek*. In dat spanningsveld beweegt zich de ouderbegeleider.

Ik concentreer me hier op de ouderbegeleider en de teamgenoten. Voor de effecten van grotere systemen op het werk van de ouderbegeleider, en hoe die te weerstaan, raadplege men Minuchin, Colapinto & Minuchin (1998) raadplegen. Voor een uitwerking van de relatie ouderbegeleiding - wetenschap verwijs ik naar mijn binnenkort te verschijnen discussie met de ontwikkelingspsychologische literatuur (Van der Pas, 2003). Ik heb daar met veel plezier aan gewerkt, maar waarschuw alvast dat mijn bevindingen onthutsend zijn.

Het definiëren van 'positie' en van 'ouderbegeleiding'

De vraag 'Ouderbegeleiding – met of zonder positie van ouderbegeleider?' is ietwat cryptisch. Een doordenkertje. Ik zeg dan ook niet zomaar ja of nee. Mijn eerste antwoord is: 'ja, het *kan* heel wel zonder'. Ouderbegeleiding staat of valt immers niet met een aanstelling als ouderbegeleider. Een groepsleider kan in principe heel goed ouderbegeleiding doen - net zoals de psycholoog in het tweede vignet niet is aangesteld als ouderbegeleider, maar bekwaam ouders begeleidt. Het doet er ook niet toe van welke discipline de ouderbegeleider is, hoe hoog of laag deze is opgeleid of ingeschaald, of van welke theoretische komaf hij is.

Waar zit het hem dan wèl in? In hoe men 'positie' en hoe men 'ouderbegeleiding' definieert.

'Positie' - een zaak van afspraken maken

Je hoeft inderdaad geen aanstelling *als ouderbegeleider* te hebben om ouders te kunnen begeleiden, maar evenals elke andere hulp- of dienstverlening veronderstelt ouderbegeleiding wél enigerlei 'contract' tussen klant en professional. Er moet duidelijkheid zijn over ieders positie. Allereerst moet duidelijk zijn dat de ouder zich wendt tot de professional *als ouderbegeleider*, oftewel als iemand die hem gaat 'begeleiden' bij problemen 'als ouder'. Anders gezegd: weet de ouder niet dat psycholoog of groepsleider, of wie ook, bezig is met ouderbegeleiding, dan mag die bemoeienis geen ouderbegeleiding heten, en gaan psycholoog, groepsleider, of wie ook, buiten hun boekje. Beseft, anderzijds, de psycholoog, pedagoog, of groepsleider niet dat hij alleen mag en kan begeleiden als de ouder hem expliciet als zodanig benadert – ook dan is er strikt gesproken geen sprake van ouderbegeleiding.

Zonder expliciete positionering als ouderbegeleider geen ouderbegeleiding.

Stiekeme of terloopse ouderbegeleiding is evenmin ouderbegeleiding. Ouders begeleiden doe je uitsluitend 'op afspraak'. Dàt bedoel ik met positie.

Nu krijgen ouders graag tussendoor een opvoedtip, en juist van de groepsleider. Die heeft het goed met hen voor, heeft slimme ideeën en ziet hun kind elke dag. Maar pas op: de hulpvaardige groepsleider loopt het risico èn zijn positie als groepsleider èn de kwetsbaarheid van de ouder te misbruiken. De groepsleider verkeert nu eenmaal in een expert-positie, de ouder in een faal-positie, en dan is het o-zo verleidelijk om even een pedagogisch punt te scoren - ten behoeve van het kind, uiteraard. Maar ouders vragen zelden 'zomaar' een tip, en wanneer een ouder een tip vraagt, dan is dat misschien hèt moment om een gesprek te arrangeren over de achtergrond en de bedoeling van die vraag. Dan is het tijd voor ouderbegeleiding-op-afspraak.

'Ouderbegeleiding' - een zaak van vooringenomenheid

Om te verduidelijken hoe ik ouderbegeleiding definieer, citeer ik eerst uit eerdergenoemde ingezonden brief – tevens de bron van het laatste vignet - het voorbeeld dat de auteur, een groepsleidster, geeft van wat zij benoemt als ouderbegeleiding.

'De 9-jarige Peter heeft structurering nodig, maar adviezen daarover aan de ouders leveren niets op. De weekenden thuis verlopen zo slecht dat de ouders alleen maar machtelozer en moedelozer worden. (...) Dan komt moeder op vrijdagmiddag Peter ophalen. Hij zit net achter de Nintendo, met groepsgenoot Freek. Ik loop op hen toe, vertel Peter dat zijn moeder er is en dat ik wil dat ze zo stoppen. 'Zetten jullie de Nintendo nú uit of maken jullie eerst het spel af?' Ze maken eerst het spelletje af. "OK, wie van jullie zet hem daarna uit?" – "Ik", zegt Freek. Peter knikt. "Freek, wat ga jij daarna doen?" – "Op mijn kamer muziek luisteren." – "Peter, kom jij dan aan tafel om samen met je moeder en mij deze week na te bespreken?" – "Ja", antwoordt Peter. Moeder heeft het tafereel op een afstandje gevolgd, en terwijl ik drinken inschenk zegt ze: "Mens, wat doe je moeilijk!"- "Ja, dat is eigenlijk wel zo, maar het helpt om sommige kinderen te laten doen wat je van ze vraagt." – "O, bedoelen jullie het zo. Dat heb ik echt nooit zo begrepen." Moeder ziet vanaf dat moment wat wij bedoelden. Ze blijft het "moeilijk doen" noemen, maar concludeert wel dat "moeilijk doen" het haar makkelijker maakt' (De Voogd, 2002: 68-69).

Het zal je maar gebeuren: je hebt de hele week goed voor dat drukke joch gezorgd, je hebt de thee klaar staan, je zorgt dat de ontmoeting van moeder en druk spelende zoon zonder strubbelingen verloopt – en dan krijg je naar je hoofd: 'Mens, wat doe je moeilijk!' En dat van een moeder die zelf om niks hopeloos overhoop ligt met haar Petertje.

De groepsleidster vat het incident, fantaseer ik, als volgt samen in het verslag van de dag: 'Op mijn structurerende benadering van de jongens volgt een kritische reactie van moeder. Ze zegt dat ik moeilijk doe. Ik maak een kleine invoegmanoeuvre ("Ja, dat is ook wel zo"), en geef uitleg over het waarom van de aanpak. Dan valt het kwartje. Moeder reageert positief. Nog dagen later refereert ze aan mijn uitleg.

Ik lees het vignet als volgt. Met een observerende ouder in de buurt is elke pedagogische demonstratie riskant. De kinderen kunnen je volledig voor schut zetten als ze willen. Veiligheidshalve zou ik tevoren tegen moeder zeggen: 'Nou, ik ben benieuwd of ik ze van dat spannende spel wegkrijg. Wilt u alvast thee?' Mislukt mijn optreden vervolgens, dan sta *ik* niet voor schut; slaagt het, dan staat *moeder* niet voor schut (als minder bekwaam dan de groepsleiding). Dan heb ik mijn 'succes' niet voorgesteld als een proeve van mijn bekwaamheid maar als een toevallig geslaagde gok, en heb ik mij gepositioneerd *naast* moeder, als lotgenote in de strijd om het gezag.

Maar deze groepsleidster heeft èn zelfvertrouwen, èn ontzag - en de jongens werken mee. Bij moeder wekt ze geen ontzag. Deze zegt met tegelijk bewondering, afgunst en irritatie: 'Mens, wat doe je moeilijk!' De frontale aanval suggereert dat moeder zelf zich aangevallen voelt door het succes en de impliciete kritiek van de groepsleidster. Meteen 'one down' is dan het devies, denk ik, en iets zeggen als: 'Tja, wat een omhaal hè! Ik krijg er wel eens een sik van'. Of, met zelfspot: 'Maar dit was dan ook een nummertje hogere opvoedkunst!' Moeder krijgt echter een opvoedlesje, en gedwee reageert ze daarop met: 'O, bedoelen jullie het zo. Dat heb ik echt nooit zo begrepen'. Vermoedelijk dacht ze bij zichzelf: 'Oei, laat ik mijn mond maar houden. Ik win het toch niet. En dan ben ik het snelste weer weg.' Ze komt Peter ophalen voor wéér een slecht lopend weekend, en dat is al spannend genoeg.

Het was beslist niet een wedstrijd tussen ouder en beroepsopvoeder. Voor concurrentie klinkt deze groepsleidster te vriendelijk. Ze lijkt eerder iemand die, net als de hierboven geciteerde hoogleraar, niet beseft dat zij te werk gaat vanuit het perspectief van de opvoedkundige – en die daardoor niet goed boodschappen hoort als: 'Jij gaat straks naar huis en ik heb dat jong nog de rest van mijn leven. - Hij moet gewoon leren gehoorzamen. Dáárvoor zit hij hier. - Je denkt toch niet dat wij straks óók zo ingewikkeld gaan doen. Ik ben geen groepsleidster. - Ik ben moeder, en ik moet kunnen zeggen: "Allez, wèg nu die Nintendo. We gaan eten." Dat vindt mijn man ook.'

Kritiek van ouders is altijd een blijk van vertrouwen, want de ouder durft zijn nek uitsteken en rekent op een luisterend oor. Het is dus een geschenk, net als een compliment, en geschenken neem je blij-verrast aan, je peutert het touwtje los, je pakt het omzichtig uit, en geeft pas commentaar als je precies weet wat het voorstelt en hoe het bedoeld is. Tegen Peter's moeder had de groepsleidster die middag kunnen zeggen: 'Ja, het valt niet altijd mee', en dan de volgende week erop terugkomen: 'U zei vrijdag toen ik de jongens van de Nintendo weghaalde "mens, wat doe je moeilijk". Weet u het nog? Ik wil daar graag eens rustig over verder praten, want ik denk dat u het echt meende - dat wij moeilijk doen.'

Het vignet is door de auteur bedoeld als voorbeeld van hoe een groepsleider wel degelijk ouderbegeleiding kan doen. Zij bedoelt tevens, zij het niet met zoveel woorden maar tussen de regels door, dat mensen die ouderbegeleiding een apart vak vinden, zoals Krapels en ik, ook een vorm van 'moeilijk doen' beoefenen. En ze heeft gelijk. Luisteren naar gevoelens van vernedering en irritatie van ouders, naar nijldige kritiek op het behandelbeleid, en daar rustig op ingaan in plaats van ze te corrigeren, is 'moeilijk doen'. Je bewandelt in feite zo'n zelfde omweg als de groepsleidster doet met Peter en Freek, en om dezelfde reden: omdat het uiteindelijk de kortste weg is - maar dan met ouders.

Zo'n gesprek met ouders over het kind, over de groepsleiding of over de behandelaanpak, gaat altijd óók - en misschien wel in de eerste plaats - over de ouder zelf. Dat is zo vanuit de optiek van ouders, omdat die nu eenmaal alles wat te maken heeft met hun kind op zichzelf betrekken; het is ook zo vanuit de ouderbegeleider. Vergelijk het met supervisie: je praat met de supervisant wel over cliënten en over gesprekken die hij met ze heeft gehad, maar in feite gaat het gesprek over de supervisant zelf en over zijn functioneren als professional - zijn moeite daarmee en zijn groei daarin. Als Peter's moeder zegt 'Mens, wat doe je moeilijk', dan zegt ze iets over zichzelf, en daarover moet het gesprek met haar gaan; niet over de aanpak van Peter door de groepsleiding.

Het vraagt zelfbeheersing en training, en zeker wanneer je je zorgen maakt over het kind en over wat er thuis in de weekends gebeurt. Om dat emotioneel en mentaal aan te kunnen moet je daarom in de schoenen van de ouders gaan staan, en door hun vizier kijken. Je neemt 'de ouderbegeleidende positie' in (Van der Pas, 1994). Anders lukt zoiets niet. Dan blijf je pedagoog en laat je ouders - nog staande in de schoenen van het kind - weten dat ze opvoedkundig niet goed bezig zijn.

Voor een therapeut die het kind één keer per week ziet is het al lastig om de overstap te maken van kinder- naar ouderschoenen; voor de groepsleider, die dagelijks met een kind werkt en leeft, is het eenvoudigweg niet mogelijk om van de ene minuut op de andere over te stappen van de kinderrealiteit en de eigen opvoedersrealiteit naar die van ouders. Zoiets moet je zelfs niet willen. Zoals je ook de meest zinnige overweging niet presenteert niet bij het halen of brengen van het kind, maar 'op afspraak'. En zeker niet op vrijdagnamiddag. Je maakt er tijd voor vrij, aparte tijd, je positioneert je dan als ouderbegeleider, en misschien begin je dat gesprek met te zeggen dat de groepsleiding vermoedt dat moeder te ongeduldig is met Peter en dat hij daarom zo slecht naar haar luistert. Dat is immers de gedachtengang achter het advies aan moeder over de aanpak van Peter.

De kern van 'ouderbegeleiding' kan ik niet anders definiëren dan als met ouders werken vanuit een specifieke vooringenomenheid. Die behelst de bereidheid om te veronderstellen dat ouders-clieñten een besef van verantwoordelijk-zijn hebben ten aanzien van hun kind, en deze veronderstelling helpt om het perspectief van de ouder te kiezen, door hun vizier te kijken, en te begrijpen waarom ze handelen zoals ze handelen, en denken wat ze denken. Hij dient níet om lief en aardig te zijn en alles goed te vinden; wèl om nieuwe oorzakelijkheidslijnen en ordeningen te gaan zien. Niet de ouder brengt het kind van de wijs, bijvoorbeeld, maar andersom, het kind de ouder. Je beseft dat ouders geen elitecorps zijn, maar even onvolwassen als de meeste andere volwassenen. Was ouderschap een vak, dan zou je menige ouder willen adviseren: kies een ander. Wetend dat dit voor ouders geen optie is, ga je de

heroïek waarderen waarmee ze het tegen de klippen op blijven grootbrengen. Dan snap je dat het maar een paar stappen is van opgebrand zijn naar mishandeling, en van steeds je kop stoten naar verwaarlozing. Wanneer een team degene die de ouders begeleidt niet de ruimte geeft om zo te denken, en naar dat denken te handelen, dan vraagt ouderbegeleiding ook nog moed en vaardigheid om je vrij te spelen van de team-verwachting dat je het níet 'nodeloos ingewikkeld maakt' en dat je de ouders wèl reduceert tot halers en brengers. Ruimte maken voor ouderbegeleiding is een toer wanneer een moeder haar kind terug thuis wil uit een pleeggezin terwijl ieder, en ook de ouderbegeleider, weet dat ze het niet aankan, of wanneer Peter in de kliniek rustig is maar van elk weekeind thuis volledig opgedraaid terugkomt. Dan is die specifieke vooringenomenheid van cruciaal belang. Anders leg je het af tegen de druk der kinderspecialisten.

'Je vrijspelen' en ruimte maken voor een ander zicht op ouders zijn vormen van 'moeilijk doen' door ouderbegeleiders, en vereisen de vooringenomenheid zonder welke men niet kan spreken van ouderbegeleiding – welke positie de ouderbegeleider verder ook inneemt in team, school, consultatiebureau, of kliniek. En de ouderbegeleider late zich niet op de mouw spelden dat zijn moeilijk doen tegenoverdracht is. Dat tegenoverdracht ouderbegeleiders wel degelijk parten kan spelen, is het onderwerp van de volgende paragraaf. Dan hebben we het echter over een onbewust **emotioneel** fenomeen. Postuleren dat de ouder/cliënt een besef van verantwoordelijk-zijn heeft, daarentegen, is een bewuste **mentale** act.

Ouderbegeleiding en het intrapsychische

Ik ben te stellig op het punt van dat postulaat, zeggen sommigen, maar voel me erin gesteund door de ene publicatie na de andere van de Interactie Akademie. Speciaal wil ik refereren aan een artikel van Annie Mattheeuws uit 1989 over overdracht en tegenoverdracht. Denkend vanuit het psychoanalytisch kader zou men over het vignet van Peter en zijn moeder kunnen opmerken dat de moeder reageerde vanuit overdrachtsgevoelens jegens de groepsleidster als autoriteit, of als kritische moederfiguur; en dat de groepsleidster reageerde met tegenoverdrachtsgevoelens jegens een dysfunctionerende moeder die een vraagteken plaatst bij haar expertise. Annie Mattheeuws hanteert hetzelfde denkkader anders, heb ik mij laten vertellen, en zou denken dat het voorval verwijst naar iets wat niet beseft wordt, namelijk een verband tussen wat in het gesprek gebeurt enerzijds, en situaties en voorvallen in de leefwereld buiten dat gesprek. Dit voert naar weer een ander niveau dan dat van opvoedkunde of ouderbegeleiding: naar dat van intrapsychische mechanismen die in elk hulpverleningscontact een rol spelen. Zeker met ouders. Niet voor niets heb ik een bundel artikelen de naam gegeven: 'Ouderbegeleiding – tussen ergernis en bekommernis' (Van der Pas, 1999). Hoe ervaren of hoogopgeleid men is, men belandt in de valkuilen van te veel of juist te weinig lankmoedigheid jegens ouders. Men wil hun missers niet zien en horen, of men legt ze onder een vergrootglas. Men vergoelijkt ernstig falen, of maakt een punt van kleine hebbeligheden. Toch hoeft dit geen negatief of dubieus iets te zijn, zoals ook Mattheeuws uitlegt. Integendeel. Vermits we er alert op zijn, zijn juist overdracht en tegenoverdracht onze betrouwbaarste wegwijzers in de doolhof van ouderbegeleiding. Een vast thema in bijna elke supervisiereeks over ouderbegeleiding is het opsporen van de tegenoverdrachtsgevoeligheden van de supervisant. Níet om die te duiden of nader te

onderzoeken, maar opdat de supervisant leert ze te onderkennen en te hanteren. Eén gevolg daarvan is wat Ineke Huibregtsen enkele jaren geleden opmerkte tijdens een bijeenkomst van ouderbegeleiders: 'Iedereen in het team reageert met tegenoverdrachtsgevoelens op ouders, maar de ouderbegeleider is de enige die dit van zichzelf weet'.

Als we met Mattheeuws mogen aannemen dat de opmerking van Peter's moeder overdrachtsgevoelens uitdrukte, dan is het interessant dat zij steeds terugkomt op het voorval en dan refereert aan 'moeilijk doen'. De groepsleidster vat dit op als een bevestiging door moeder van haar boodschap dat het uiteindelijk makkelijker is om een beetje moeilijk te doen. Het lijkt echter ook te verwijzen naar een passage in het artikel van Mattheeuws waar zij spreekt over cliënten die een bepaald verhaal steeds opnieuw vertellen 'in de hoop betekenissen invoelbaar te maken voor de therapeut' (p.213). De cliënt wil gehoord worden en begrepen worden, en kennelijk is dat nog niet gebeurd. Maar hij geeft de hoop niet op en begint er telkens weer over. Zo ook Peter's moeder. 'Moeilijk doen' als thema, en het verschil in opvatting over kinderen grootbrengen tussen haar en de groepsleidster – als representant van 'alwetende deskundigen' – is voor haar gevoel nog lang niet afgewerkt. Al maakt ze er schijnbaar grapjes over, dat hetzelfde grapje keer op keer maakt zegt dat het niet echt een grapje is. En dat zegt dat reguliere ouderbegeleiding hier op zijn plaats zou zijn.

Terug bij AF?

Hiermee zijn we terug bij 'AF' want een ouderbegeleider kan dit wel vinden, maar de hoogleraar pedagogiek ziet het anders, en hij hoort niet wat zelfs vijftien ouderbegeleiders betogen in hun gevalsbeschrijvingen. De kliniek vindt dat ouderbegeleiding de gang van zaken nodeloos ingewikkeld maakt, en heeft in zijn tijdsschema geen ruimte voor die besognes. Het team hoort de overwegingen van de ouderbegeleider liever niet aan, want is primair bekommerd om het kind en de juiste pedagogische aanpak. Het hoort dan ook bij het vak ouderbegeleiding om daarmee te leren leven en gewoon je werk te doen. Je verbaast je erover, je ergert je eraan, en je blijft 'moeilijk doen' – maar je zeurt er niet over.

De onwetendheid, of ergernis, van wetenschapper, kliniekmedewerkers en teamgenoten is in zekere zin nog makkelijker om mee om te gaan dan een aantal verwarde en verwarrende noties die de laatste jaren in de lucht hangen. Ik noem er drie: (a) 'je kunt ouders vragen wat zij zelf het liefste willen: ouderbegeleiding door de groepsleiding, of door een ouderbegeleider', (b) het idee van 'partnerschap', of 'samenwerking' met ouders als 'bondgenoten', en (c) 'met sommige ouders moet je niet praten, maar je laat ze zien hoe het moet – en dat kan de groepsleiding beter dan wie ook'.

Cottyn (2000) is lang niet de enige die het idee om ouders de vraag voor te leggen door wie zij begeleid willen worden 'een belangrijk item' vindt. Ik vind deze ontkenning van de expertise van de ouderbegeleider verontrustend, zoals een vergelijking moge verhelderen. Niemand peinst erover om ouders de vraag voor te leggen of zij het psychologisch onderzoek misschien liever door de groepsleider willen laten doen, of welke testen zij willen dat de psycholoog gebruikt. Ouders zelf zullen op de eerste vraag meteen antwoorden: 'Nee, wij willen een psycholoog', en op de tweede: 'Dat weet de psycholoog zelf toch het beste!'

Hoe vreemd het idee is wordt nog duidelijker wanneer je je afvraagt **wie** aan de ouders de vraag voorlegt door wie ze begeleid willen worden. En **hoe** die persoon uitlegt wat het verschil is tussen ouderbegeleiding door groepsleiding en door een ouderbegeleider.

Overigens, en nogmaals, een groepsleider kan zich desgewenst bijscholen tot ouderbegeleider en dan ouderbegeleiding doen - **mits** deze plaats vindt op afspraak, vanuit een expliciete positionering als ouderbegeleider, en vanuit de schoenen van de ouders. Oftewel: vanuit een ouderbegeleidende positie. De beroepskracht die denkt ouderbegeleiding 'erbij' te kunnen doen, diskwalificeert zichzelf alleen al door dat te denken.

Ik stel dus dat de instelling vanuit zijn totaalpakket aan deskundigheid een duidelijke visie heeft ten aanzien van wat het beste is voor ouders en kind, en afweegt of 'ouderbegeleiding' daar al dan niet bij hoort. Misschien níet wanneer ouders doodmoe en blut zijn, en een rustperiode nodig hebben. Ook níet als hun agenda al overvol is met andere zaken. Het opvoedgedrag van ouders verandert soms ingrijpend alleen al door het feit dat hun kind in therapie is en verandert, en sommige ouders raken het snelst en makkelijkst gemotiveerd voor een eigen contact wanneer het focus van de hulpverlening eerst op het kind ligt (Wilson & Ryan, 2001). Samengevat: de vragen wel/niet ouderbegeleiding, en op welk moment, kunnen en moeten aan ouders worden voorgelegd, maar niet de vraag 'door **wie**'.

Mogelijk vindt de lezer het autoritair om dit voor ouders te beslissen. Dat voert naar de tweede verwarrende notie: dat men moet 'samenwerken' met ouders als 'partners' of 'bondgenoten'. Dit verwacht de in wezen verschillende posities en verantwoordelijkheden van ouder en hulpverlener. Ik heb niets tegen een prettige samenwerking; ook kan het nuttig zijn om zich op te stellen als bondgenoot van ouders wanneer hun onrecht wordt gedaan. In ouderbegeleiding mag de ouder van een hulpverlener echter méér verwachten dan bondgenootschap of samenwerking. Het is de verantwoordelijkheid van de hulpverlener om vakmanschap en kennis in te brengen – om expert te zijn. Dit laat onverlet dat de ouder opdrachtgever is, en een verder strekkende verantwoordelijkheid heeft jegens het kind dan welke hulpverlener ook. De expertise van de instelling en van elk teamlid staat in dienst dáárvan, en daarover dient verantwoordelijkheid te worden afgelegd aan de ouder. Dat geldt speciaal wanneer men in het gezag van de ouder treedt, zoals bij een maatregel van kindbescherming.

De derde notie betreft het idee dat ouderbegeleiders altijd maar willen praten met ouders, terwijl sommige ouders 'niet kunnen praten', zoals dat heet. Ik heb ze nog nooit ontmoet, die ouders. Een van de dingen die je als ouderbegeleider namelijk spoedig leert is om 'gewoon' te praten, en over 'gewone' dingen. Anders ben je snel uitgepraat. Ons vocabulaire klinkt dan ook weinig sjiek. Zelfs woorden als 'aandacht' en 'structuur' zijn taboe omdat bijna elke ouder ze anders verstaat dan bijna elke hulpverlener. De ouderbegeleider praat over aankleden en eten geven, in bed stoppen en naar school sturen, enzovoort – en niet om te weten hoe de ouder al die dingen doet, maar eerstens om te begrijpen hoe deze ze ervaart, wat hij erbij denkt, wat hij ermee wil, welke emoties ze oproepen, en of hij het aankan.

Eerlijk gezegd vermoed ik achter de behoefte om niet te praten met ouders, maar 'het voor te doen' een pedagogische agenda, en misschien een portie ongeduld: 'Snappen ze het nou nog niet! Dan zal ik ze eens even laten zien hoe

het moet.’ Kennelijk zenden zogenaamd verbaal onhandige ouders de non-verbale boodschap uit dat de ander niet snapt dat ze het ergens anders over willen hebben.

Ouderbegeleider en kindgerichte hulpverlener ‘volgen elk een eigen, specifieke weg, een verschillend tempo, en hebben zelfs een verschillende finaliteit’, schreef Baert (2000). De eerste werkt met speciale problematiek, van een speciale categorie volwassenen; de laatste met kinderproblematiek; beiden doen er goed aan elkaars specifieke expertise te respecteren. Respect claimen waar dat ontbreekt hoort bij het ‘moeilijk doen’ van de ouderbegeleider.

Antwoord op Cottyn

Alice van der Pas

Gelukkig neemt Lieve Cottyn de gelegenheid te baat om het vreemde idee van ‘ouders laten kiezen’ eens wat grondiger te bespreken. Het laat zien hoe klem ouders kunnen komen te zitten in de structuren rond de (semi)residentiële behandeling van een kind.

Zij willen misschien duizend praktische dingen bepreken, of nog een tijd klagen over het kind en hoe zij zich onbegrepen hebben gevoeld, maar hun ouderbegeleider wil iets anders, en ziet die vragen en verhalen als weerstand. ‘Deze ouders stellen zichzelf niet aan de orde’, heet het dan. Hoe verweer je je als ouder daartegen, zonder dat je de behandeling van je kind in de waagschaal stelt? Hoe voorkom je dat je als ouder in een steeds kwader daglicht komt te staan?

De instelling is bijna zonder uitzondering voor ouders het zoveelste station op de lange weg naar hulp. Het dikke dossier getuigt daarvan. De ouderbegeleider is voor hen de zoveelste vriendelijke ogende, bereidwillige, goedgehumte hulpverlener die vol goede moed aan de slag wil, maar zij hebben al te vaak meegemaakt dat vriendelijke bereidwilligheid tot niets leidde, dan wel zich tegen hen keerde. Ze zijn niet meer vriendelijk of bereidwillig, maar hoe maak je duidelijk waarom dat is zonder meteen te boek te staan als ‘die moeilijke, c.q. zeurende ouders van ...’?

Hoeveel ouderbegeleiders kennen bij de eerste kennismaking het dossier op hun duimpje en vragen de ouders dus niet om nogmaals het verhaal te vertellen? Hoeveel durven het aan om zonder defensief te worden te luisteren naar verhalen van ouders over collega-hulpverleners en –instellingen? En om serieus te horen wat ouders wel en niet willen voor hun kind, ook al strookt dat niet met wat de eigen instelling wel en niet wil?

Het is invoelbaar dat ouders kiezen voor het ogenschijnlijk simpeler, lonender, minder eisende gesprek met de groepsleiding. Voor de betreffende groepsleider is dat allerm minst simpel, want ook voor haar of hem staat steeds de therapie van het kind op het spel. Maakt hij het ouders te lastig, dan halen ze het kind weg; maakt hij het ze te makkelijk, dan gebeurt er niets. En hoe houd je zicht op dat proces wanneer je primair met het kind bezig bent en met de groep? Ik hoop dat het team die groepsleider toerust met een coach of supervisor met verstand van ouders, en dat het team complicaties die in deze constructie kunnen ontstaan heel serieus neemt.

En, tenslotte, of men de relatie ouderbegeleider-ouder een bondgenootschap noemt of een alliantie, de kern ervan schuilt in de vastbesloten

vooringenomenheid van de ouderbegeleider ten aanzien van het gepostuleerde besef van verantwoordelijk-zijn van de ouder. Van daaruit kunnen zij elkaars tegenstanders zijn op allerlei punten – en toch solidair.

Literatuur

Baert, D. (1995). Samenwerking tussen groepsleiding en ouders in de residentiële hulpverlening. *Leren en leven met groepen*, juni 1995 C4500-1.

Baert, D. (2000). Ouderbegeleiding en residentiële jeugdhulpverlening. *Systeemtheoretisch Bulletin* 18,2: 120-142.

Cottyn, L. (2002). Ingezonden brief III. *Ouderschap & Ouderbegeleiding* 5,1: 58-59.

Krapels, B. (2001). Ieder z'n vak – Waarom groepsleiders geen ouderbegeleiding moeten doen. *Ouderschap & Ouderbegeleiding* 4,2: 137-142.

Mattheeuws, A. (1989). Overdracht en tegenoverdracht: heeft een systeemtheoretisch psychotherapeut ermee van doen? *Systeemtheoretisch Bulletin* 7,4:199-224.

Minuchin, P., Colapinto, J. & Minuchin, S. (1998). *Working with the families of the poor*. New York London: The Guilford Press.

Pas, A. van der (1999). *Ouderbegeleiding – tussen ergernis en bekommernis*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.

Pas e.a., A. van der (2001). *De weerbarstige praktijk van alledag. Handboek Methodische Ouderbegeleiding 10*. Rotterdam: Ad. Donker.

Pas, A. van der (2003). *A serious case of neglect: the parental experience of child rearing. Outline for a psychological theory of parenting*. Delft: Eburon.

Ruyter, P. de (2002). Publicerende ouderbegeleiders: wie het weet mag het zeggen. *Ouderschap & Ouderbegeleiding* 5,3: 79-85.

Voogd, J. de (2002). De sociotherapeut als ouderbegeleider: soms een heel goede keus. *Ouderschap & Ouderbegeleiding* 5,3: 67-69.

Wilson, K. & Ryan, V. (2001). Helping parents by working with their children in individual child therapy. *Child and Family Social Work* 2001, 6: 209-217.